

S ezért, ha valaki megkérdezi tőlem, hogy mit akarok társadalmunk külföldre formálásának eszközeül, ezt válaszolom: a jézusi *kahalt* akarom. Az elmúlt félszázad hazai földön (itt először, másutt valamivel később) még a 40-es évek közepén elkezdte ennek a jézusi *kahalnak* az életre hívását. Nem egyháznak, hanem *kisközösségnek* nevezte magát.

Mik ennek a kisközösségnek a jellemző vonásai?

a) Kicsi. Annyi ember alkotja, amennyi körül tud ülni egy asztal.

b) Belső célja: elsajátítani a dolgok jézusi szemléletét, s ehhez a szemlélethez odaalakítani kinek-kinek magának a maga életét.

c) Külső cél: megnőni annyira ebben a feladatban, hogy ki-ki képes legyen összeszedni a maga tizenket-tőjét, akik már az ő segítségével fogják szolgálni a fenti belső célt.

d) Eszközük: a négy evangélium, s mindaz, ami a múltban, jelenben, jövőben az evangéliummal összhangban megszületik az emberi szellemből, úgy gondolva, hogy az ember legjobb hangjai az emberben lakozó Istenéi.

e) Ennek érdekében minden társuk megnyilatkozását várakozó figyelemmel hallgatják. Nincs belevágás a másik szavába, s amikor valaki azt mondja, hogy pont, akkor a mellette ülő a szó, és így tovább. A nagykorúvá nevelődés, az emberméltóság megbecsülésének az iskolája ez.

Az államhatalom e tekintetben egyet csinálhat. A pozitív semmit. Korábbi félszázados gyakorlatával szemben nem üldözi, nem börtönzi őket. Támogatásra nincs szükségük. Jaj annak a kisközösségnek, amely támogatást fogad el erőszakszervtől. Kár volt megszületnie. Kár, mert

félre fog beszélni. Mert áruló írástudók gyülekezete lesz belőle. Isten nem hagyja magára az embert. Nem is képes rá. Önmagát lehelte belé az emberbe. S az ember, ha akarja, ha engedi, megszólaltathatja őt, s ennek nyomán Isten vezetheti az embert arra, amire megteremtette, az életre, nem pedig önmaga elpusztítására. *Kahalok*, kisközösségek sarjadnak sokfelé. Az elmúlt félszázad borzalmai valakiket arra indítanak, hogy közhelyek szajkózása helyett gondolkodjanak. Eljutott hozzám a hutteriek ez év márciusi nyilatkozata. Akárminő fából-vaskarika is, erőszak-hatalom nélküli államot akarnak: aláírták, hogy csak erőszakmentes akciókkal akarják szolgálni a társadalom javát (a Társadalmi Védekezés Szövetsége nyilatkozata, 1989. március 12.).

Bulányi György

(1989)

Egyetemisták

Ez bor, súgta Bulányi, és visszaadta az ámpolnát. Igaza volt, összecseréltem a két edényt. Reggel fél hét volt, a napi misét mondtuk a Szent Anna-templom jobb oldali második mellékoltáránál. Álmos lehettem, abban az időben elég sűrű programom volt. Télen fűtetlen albérleti szobában laktam, egy kis melegtől hamar leállt az agyműködésem. Reggelenként, felkelés után, még a sötétben, átvágtam az üres udvaron, a hátsó ajtóról nyíló mosdóhoz. Ezután visszamentem a szobámba, össze-szedtem a holmimat, és a Péterfiáról indulva, a Vár utcán át, a Csapó utcát keresztezve, a színház mögött folytatva, a Batthyány utca másik végén értem el az 1951-52-es tanévben Béke útjának nevezett, egykori Szent Anna utcát. A sekrestyébe az oldalfolyosón át juthattunk be, ott vette fel Bulányi a hagyományos miseruhát. Segítettem az öltözésben, miközben rajtunk volt Ferike, a hivatalos sekrestyés vizsgáló tekintete. Kinn a templomban, az oltár közelében lévő padokban néhány korán kelő, liturgiát szerető közösségi tag ült. Középiszkolások és egyetemisták egyaránt. Hatvan év múltán Csongor Juszti és Kovács Teri alakja emelkedik ki teljes bizonyossággal. A későbbi komisz idők személyi mozgásai miatt Jusztival maradtunk a régi helyszínen, amit egy tőle kapott, „szeretettel padtársamnak” szövegű, ma is meglévő, 1953-as képeslap tanúsít.

A mise után kivillamosoztam az egyetemre, megreggeliztem, és 8-kor már valamelyik előadáson ültem. Matematika, marxizmus – ezen a címen két évig a Szovjetunió kommunista pártjának története volt a tananyag –, szemináriumok voltak a tanrendben, heti három óra honvédelmi ismeretekkel és egy óra testneveléssel együtt. Mindez heti 36 órát tett ki, amit abban az időben komolyan vettek. Ebéd, délutáni órák, vacsora. A szabad időkben az egyetemi könyvtárban, üres tantermekben taláhattunk helyet olvasásra, jegyzetelésre, tanulóköri munkára, beszélgetésre. A mozgékonyabb lelkek bementek a városba, de az élet általában az egyetem

épületében, illetve a bentlakásos kollégiumokban zajlott.

Hol volt az egyetemi lelkészség? – kérheti a naiv érdeklődő. A válasz: sehol. Bulányit, az egyetemi lelkészt már korábban kiüldözte a forradalmi ifjúság, nem volt többé tanterem vallásóra tartására. Így tehát ha arra kér valaki, hogy mondjak valamit Bulányiról, az egyetemi lelkészről, meg kell vallanom, hogy mint máshonnan jött ember, ebben a minőségében nem ismertem őt. Tudtam róla, a piarista szerzetesről, atyáról, közösségek vezetőjéről, aki országosan is tart lelkigyakorlatokat, akit az én középiszkolás lelkiatyám ismert és ajánlott. Többet nem. Az a pap, akivel letartóztatása előtt egy évig személyes kapcsolatban álltam, és aki mindmáig döntően meghatározta a látásmódomat, vagy – pontosabban kifejezve – hozzásegített saját életutam megtalálásához, nem az egyetemi lelkész volt, hanem sok minden más, aminek felsorolására több hely kellene. Az a pap, akit a szobámban történt második megjelenése után a házínéni nem kívánt többé látni a lakásban. Ez meglepett, hiszen az albérletet Bulányi egyik rendtársa közvetítette. Bizony, sok minden meglepő van az életben. „Több dolgok vannak földön és égen, Horatio, mintsem bölcselmetek álmodni képes.” Valamikor el kell kezdeni, esetleg folytatni a tanulást. Bizony az is meghökkenítő volt, amikor két évvel később, a már elítélt Bulányiról egy általa és az egész város által tisztelt papi személy azt mondta nekem, hogy Bulányi mindig a viszályt szította a vallások között. Ismét más, egy hozzá közel álló pap úgy gondolta, hogy Bulányi vágóhídra viszi a fiatalokat a vele tartott kapcsolat és vallási felfogás következtében. Kibírtam. Miért? Hiszen be volt csukva, nem védekezhett. Mi védte?

Sorra veszem. Reggeltől estig.

Már a bevezetésből látható, hogy miskolci kisközöségi életemet legkönnyebben liturgikus alapon kapcsolhattam a debrecenihez. Kései középiszkolás éveimben,

ismert diáktársaimmal együtt, minden reggel ott voltam a minoriták templomában, és a Szunyogh Ferenc által szerkesztett kétnyelvű misekönyv segítségével benne éltem az egyházi évben. A debreceni Szent Anna-beli misék ugyanazt az élményt nyújtották más szociális összetételben. Viszont több újdonság adódott. A mise után heti rendszerességgel dogmatikai, morális témák következtek, amelyeket egyháztörténeti, társadalmi ismeretek egészítettek ki. Ez már valóban egyetemistáknak való anyag volt, mennyiségileg és minőségileg egyaránt. Filozófiai kiegészítések, más irányzatok bemutatása, a marxizmus kritikája járult ehhez. Világnézetünk fejlődött, hitünk erősödött. Megtudtunk állni az ellentétes, hivatalosan képviselt állami ideológiával szemben. Könyvek hiányában kis példányban, indigóval másolt gépirásos füzeteket olvastunk. Előállításukban magunk is segítünk. Szobámban, a középső könyvespolcon két füzet piroslik. Bulányi írta. Isten Országáról szól. Túlélte a házkutatásokat. A „Szeretet az Isten” című kétkötetes írás is megmaradt nálam, viszont Bulányié elveszett, ezért utólag neki ajándékoztam a saját példányomat. Nem tudom, hova került a „Hatalmat adott nekik” című broszúra, amit – legjobb tudásom szerint – nem Bulányi, hanem Kardos Klára írt. Szellemiségét tekintve a magunkénak tekintettük. Létezett egy rövid Bergyajev-fordítás is, de a tartalmára nem emlékszem.

A liturgiára és a vallási ismeretekre egyéni lelkiélet alapozódott. Mindazt, amit hittünk és tudtunk, érvényesíteni akartuk saját életünkben. Napirendet készítettünk, napi imádságokat választottunk, lelki olvasmányokat kerestünk, személyre szabott lelkiismereti pontokat állítottunk össze, elmélkedéseket írtunk. Olyanokat, amiknek írására képességünk volt. Megtanultuk értelmezni a szentírási szövegeket, amennyire tudtuk, és meghallgattuk, hogy ki mire jut e munka során. Szerényen, a többiekre figyelve, és elfogadva a hasznos észrevételeket. A buzgóbb lelkek naponta elmondták az Egyház néhány hivatalos imáját, például a Primát és a Kompletóriumot. Egyik leánytársunktól, gyónása során, meg is kérdezte a pap, hogy szerzetes-e. Az ilyenkor adódó problémák elkerülésére megnéztük, hogy kihez megyünk gyónni. Természetesnek látszott Bulányit választani, de mások is számításba jöttek. Ez időnkint nem volt szerencsés, mert a választott személy le akarta beszélni a gyónót a túlzott vallásosságról, és az eszmecsere folytatn nem kívánt információk is terjedhettek, amiket az állambiztonság támadásra is használhattak.

Tényleg, iktassuk be ide az elhárítás szerepét, hiszen amit tettünk, az nem steril egyházi közegben zajlott. A biztonsági emberek, tudtukon kívül vagy azon belül is figyelték a fiatalokkal foglalkozó papokat, esetünkben Bulányi Györgyöt. Máshonnan jött, frissen érettségizett diákokként csak kevéssé ismertük a hivatalos figyelőket, a szervezett informátorokat, örültünk egymásnak, tanulni akartunk, és a felszínen templomba akartunk

járni. Azt tudat alatt éreztük, hogy ha a Holló János utcánál (ma Füredi út) vasárnap leszállunk a villamosról, akkor valaki, valahonnan, valami módon tudomást szerez erről, feljegyzi, és alkalomadtán felhasználja, nem kívánatos módon. Lehetett arra törekedni, hogy olyan helyre járjon valaki, ahol ún. békepap volt a plébános, de a klerikális minősítést nem lehetett elkerülni.

Néhány, debreceni középiskolába járt társunk eleve hozta magával gimnáziumi igazgatójától kapott, előéletét feledtetni akaró minősítést, hiszen a város elég kicsi volt ahhoz, hogy a kiemelkedő jellemű diákok neve ismert legyen. Kontemplatív padtársam egész életére hátrányos helyzetbe került, viszont nővére, szerencséje folytán, tekintélyes egyetemi tanár lett.

Ha valakinek kedve volna feltárni a Bulányi György hatására létrejött hívó fiatalság szociális szerkezetét, akkor kezdetként ajánlatos lenne kézbe venni az ÁBTL-nél, másképpen, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható jegyzéket, amely „Piaristák” hívószó alatt 57 nevet sorol fel az 1952. március 14-én nyitott és 1972. április 24-én lezárított dossziéból, amelyben a gyűjtött iratok évköze 1947-től 1985-ig terjed. A névsorból 26 embert személyesen, kettőt közvetve

ismertem. Az elhárítás gondosan dolgozott, mert amikor egy viharsarki leány az egyetem elvégzése után férjhez ment egy észak-magyarországi diáktársához, őt a Hivatal anyja nevével, születési idejével és már asszonynevével is beírta a névsorba. Tudsz másokról is? Oh, igen. Olyan kedves barátaimról is tudok, akik nincsenek ebben a névsorban, bár megérdemelnék. Ha tehát valaki azt kérdezné, hogy távolról Debrecenbe cseppent diákként miért hittem Bulányinak, akkor a liturgia, a lelkivezetés, a teológiai tanulmányok mellett – minden más ellenzővel szemben – jobban hittem Terinek, Jusztinak, Editnek, Bélának, Pötyinek és a többieknek, mint azoknak, akik veszélyesnek, túlbuzgóságnak, eliteskedésnek, sőt az egyház szempontjából egyenesen károsnak tartották ügyködésünket. Azokat követtem, akikkel egymás kezét fogtuk, akik tanúi lettek a hitnek, amikor minden elveszni látszott. Húsz év múlva itt nem lesz egyház – állította barátilag egy felsőbb éves egyetemista társam.

Szerénység, Virág – mondaná Bástya elvtárs, mivel a nagy lelkesedés és határozottság közben gondoljunk azokra, akik nem lettek „*ames enchantées*”, azaz elvarázsolt lelkek, akikben Bulányi hullámos haja és szép szeme inkább bosszúságot, esetleg gyűlöletet ébresztett. Azokra, akikről az Atya elrabolta gyermeküket. Akiket elkésértett, hogy sok gonddal és fáradtsággal felnevelt, tehetséges gyermekükből nem lesz diplomás. Karrier vagy kereszténység, bigott világgyűlölet vagy egyetemes emberszeretet: ez bizony örökzöld téma mindaddig, amíg igyekvő ember él a Földön. *Devenir*, azaz valakivé válni – választotta könyve címének *Martin du Gard*, és ez ígéző feladat minden vidéki és városi fiatalember számára. A kérdés csak az: mivé és hogyan. Kik fogják

szegélyezni a sikerhez vezető útját, épségben marad-e a lelkiismerete? Az evangélium szépségétől, a lelki vezető szavától elbűvölt tanítvány, idő múltával, szülei, barátai, ellenségei szavára rájöhet arra, hogy a világban élni is lehet. Arra is, hogy miként. Hiszen a világ változik, és aki élni akar, annak követni kell a változást. Így van, csak nem mindegy, hogyan.

Nem lenne igaz a történetünk, ha letagadnánk a gykori fáradságot, csüggedtséget. Nem voltunk kőkemény fundamentalisták, akik nem törődnek az ellenérvekkel, nem akarják újragondolni, miben hisznek. Nem voltunk értetlenek a másként gondolkodókkal, a bizonytalanokkal, még a támadókkal szemben sem, hiszen tévedni emberi dolog, azonban a tévedésben megmaradni ostobaság. Régi klasszikus bölcsesség. Hinni és kérdéseket feltenni – ez induló fiatalságunkban elhatározott és mind a mai napig megtartott életformánk, a türelmes hűségesegek alapállása. Ezért nem írtam neveket, a megsejyenyítés engem nem vezetne sehová. Tévedő emberek mindig voltak, lesznek is, és magam is tévedhettem volna egészen más utakra. Hogy miért nem, azt nem akarom magyarázni, arról nem akarok nagy szavakat mondani, hiszen rejtett agnosztikusnak tartanak. Az pedig ne dicsekedjék. Jó dolog, ha valaki Krisztus keresztjében bíz, és tudja is, hogy az a keresztt nem a mitológia tárgya. A pár évtizeddel későbbi harminc szolgálatmegtagadó fiatalember nagyon változatos történeteket tudna arról mesélni.

Meg arról, hogy el is felejthetjük nagy elhatározásainkat. Az ilyen elbeszélés sokkal életszerűbb. A „profán kantáta” írója (*copyright at Andrea Bolarics*) igyekszik is más, egyszerűbb fogalmazást választani. Szélesebbet, szolidárisabbat, könnyebben érthetőt, a megkülönböztetést gondosan kezelő. Ez debreceni indulásunk öröksége. Amit én írni akarok, az nem hagiográfia, nem politikai vagy vallási áramlat igazoló jelentése. Egy embercsoport története, és ennek során mást is szeretnék elmondani, mint ami megtalálható a Dutka Ákos formai ihletése szerint írott korábbi, „A Bokor városa” című emlékezésemben. Azt a kort idézem, „ahonnan eszméletem, nyelvem származik s táplálkozni fog. A közösség”. A találó kifejezést József Attilától veszem a nagykorúvá váló ember számára. A szavak talán túloznak, mégis igazak. Megtartottak életem második és harmadik évtizedében, a közösség pedig velem marad mindvégig.

Tehát menjünk vissza az ötvenes évek elejére. Igen, a közösség. Az említett liturgikus, teológiai, egyetemi szakmai munka társakká tett minket. De ez így túl egyszerű, akár formális kapcsolat is lehetett volna. Történt azonban még '51 őszén, hogy Bulányi elhívott sétálni a Tócoskertbe. Földrajzilag teljesen új világba kerültem, ahol senkit sem ismertem, de világossá vált, hogy Bulányi vonzáskörébe tartozó család otthonába jutottam: Bódorék láttak vendégül azon a délutánon. Ha Bódor „Marcit” akarja valaki megkeresni, akkor nyissa fel a képernyőn Bódor Sándor szócikkét, és ott találja az 1927-ben Visóvölgyben született magyar-történelem szakos tanár életútjának leírását. Ő a középiskolát Máramaros-szigeten kezdte el, tehát ismerhette az 1928-as, szigeti születésű Wolcsánszky Pötyit. Nem gondolom, hogy tudtak volna a szintén 28-as Elie Wiesleről, ezt csupán abszurdként jegyzem meg, de érdekes társadalmi színtörténet akkor is, ha a történelem kegyetlen mozgása folytán ilyesmiről szó sem eshetett. Marcival nem találkoztam, de testvérével, Elvirával igen. Az ő személye révén könnyen meg tudtam ismerni Bulányi házaspár portyjainak jó részét, a többi már magától is ment, mivel

mindenkinek kapcsolata volt valakivel a családok közösségében.

Ezt az egyetlent, gyors utalást csak azért készítettem, hogy példát mutassak arra, hogy ezekben az években sok személyi kapcsolat alakult ki, amelyek genealógiai leírása jó téma lehet a történetírók számára. Bulányi nemcsak lelki ember, lelkipásztor volt, hanem kiváló szervező is, aki sok különböző korú, karakterű, érdeklődésű, és hozzáteszem, hogy különböző fokban keletkezett embert hozott össze. Lehetett lelkes híve lenni, lehetett kritikával szemlélni, de nem lehetett közömbösnek maradni vele szemben. Mai, divatos szóval élve, megkerülhetetlen volt mindenki számára, akiket érdekelt az egyház ügyei.

Ezek közé tartoztak a belügyi emberek is, akik végül adminisztratív úton távolították el a közéletből. Amde ami akkor létrejött, az a csoportokból és családokból álló egyház volt, amely természetes módon keletkezett a hit megőrzésére és az ellenséges korszak túlélésére. Fiatalok és felnőttek, dolgozók és diákok, helybeliek és más országrészből jöttek alkottak tanúságtevő közösséget, amely kialakította saját nyelvét és egyházi létformáját. Csírájában megvalósította azt a modellt, amely egyidejűleg létrejött a világban mindenütt, ahol öntevékeny, élő, hatalmi befolyásolástól mentes hitre volt szükség. Bázisközösség volt itt, nálunk, amikor ez az elnevezés még ismeretlen, vagy éppen csak születőben volt nagyon sok helyen. Ezt a struktúrát támadta meg és rombolta a következő évek állami és állami segédlettel működő egyházi tevékenysége. De amint a kis fűszálak túléltek a fákát tördelő hatalmas viharokat, úgy azok a közösségek is megmaradtak, amelyek tudták, hogy kicsiségük, igénytelenségük és szelidségük a hűség garanciája. Az egymást ismerő kicsinyek családjaiból elég sok kibírta a nehéz időket, és másfél évtized múlva képes volt fokozatosan mindent és jobban újrakezdeni. Persze nem önmagától, hanem figyelve az új időket, az új embereket, új módszereket. Ez a természetes, hiszen az élővilág is újrakezdi mindent, ha megjön a tavasz. Ez az egykori egyetemisták történelmi-társadalmi tapasztalata, csak akarjunk újrakezdeni. Régi módon biztosan nem lehet és nem is szabad élni, ám a hit kevés, de elengedhetetlen alapjához feltétlenül ragaszkodni kell. Az aktuális formák majd kialakulnak, szinte maguktól is.

A forradalom tilos – mondta *Lev Nyikolajevics Tolsztoj*, látva a cári Oroszország népeinek törekvéseit. Az orosz ortodox egyház viszont kiközösítette az erőszakot elutasító profán prófétáját, és mereven ellenáll minden javaslatnak. Nem a vallás a népek ópiuma, hanem a forradalom vágya – képviselte a huszadik század közepén *Simone Weil*. Ő igazán benne élt a kor minden megelőző pusztítást felülmúló történelmében, és nagy erővel képviselte az emberiség belső megújulását. Szinte halálra éhezette önmagát népéért a második világháború korában. Mi, az „egyetemi lelkészség” idején, még halványan hittünk abban, hogy a külső politikai erők hatására fog megváltozni a világ, azonban a történelem hullámai elmosták az erőszakos igazságtevés értelmét. Életem nyolcvan éve alatt többféle erőfeszítést láttam, és mindegyik kudarchoz vezetett, ahol az erő diktálta a tennivalót.

Tulajdonképpen miről beszélek, kedves Olvasó? Magamról vagy az „egyetemi lelkészlőr”? Nos, világossá akarom tenni, hogy arról a magamról beszélek, akit egy hagyományos, konzervatív egyetemi lelkész dobott sínre, és aki a tőle kapott szemlélet alapján jutott el vele együtt '56-ba, '89-be és az utána következő időbe. Ugyanakkor arról az egyetemi lelkészlőről, akit minden

időszakos vita mellett is érdemes volt hatvan éven át követni, vagy ha úgy tetszik, figyelembe venni. Akitől egyként tanultunk hitet, lelki életet, magyar- és világ-irodalmat, szociális érzéket, emberi viselkedést, közvetlenséget, a rettenthetetlen tanítóval megférő közvetlen barátságot – vagy az általa kedvelt peripatetikus diskurzust. De nehogy unalmassá váljak, bevágok néhány képet.

Az elsón egy esti szoba látható. Ketten beszélgetünk arról, hogy mit kellene elmondani egy vegyészektől álló csoport találkozásánál, mivel Bulányi nem tud ott lenni, és engem kér arra, hogy – jegyzetei alapján – vitassuk meg a javasolt anyagot. Viszonylag késő van. „Együnk valamit” – javasolja, és keresgélni kezd a szekrényben. Jó másnapos kenyér került elő, és valami-féle szalonna. Jól látom magam előtt a kínálatot. Ettől függetlenül nagyon jó ízűnek találtam az egészet, szinte ma is érzem a szikkadt kenyerét és a vékony szalonna ízét. Nem tudom honnan és mennyi pénze volt, hol ebédelte, egyáltalán miből élt, de azt tudom, hogy tanítványaitól semmilyen anyagi támogatást nem fogadott el. Kereső tanítványaitól sem. Idegen volt számára a pénzért tanítás. Ingyen kaptatok, ingyen is adjátok!

Az ötvenes évekbe lépve az élet sok területén zajlottak „forradalmi” változások. Erről szóltak kötelező olvasmányaink, ez jelent meg a filmvászonon, kórusok harsogták az új idők új dalait, csoportok, pártok szerveződtek. Felhajtott gallérú lódenkabátban jártunk, svájcisapkát hordtunk. A dokumentumfilmekben mindez jól látható. Magam is ilyen öltözetben mentem a Dobozi-bérbházak felé, amikor szembejött Bulányi. Nem tudom, miről beszélgettünk, azt sem tudom, honnan hová tartottam, az viszont „beégetődött”, hogy Bulányi finom, szinte apás mozdulattal lehajította a galléromat. Nem gondolta, hogy nekem ezt a divatot kellene követni. Ideológia nélkül tett szelíddé, nyugalmasabbá.

Abban az időben gyakrabban kaptunk vagy adtunk tárgyi ajándékot, hiszen nem voltunk túl sokan. Egy elgondolkodtató képre, kisebb könyvre mindig futotta. Könyvespolcom közepén szerénykedik *Mauriac* *Destins* című regénye, amelynek belső címlapján Bulányi jellegzetes írásával ez áll: „Jóskának, szeretett fiannak, 1951 Karácsonyán, Atya.” Hát igen, Atya. Így kellett fogalmazni. Akkori hűséges ministránsának ez járt, ki tudja, mi lehet még belőle. 64 év után azonban más gondolatfűzér jár a fejemben. „Sorsok”, fordította magyarra a francia szót a kötetet gondozó irodalmár, és tényleg emberi sorsokról van szó. Viszont fordításban „Sorsom az ég” a magyar címe egy másik könyvnek, amit *Thornton Wilder* írt. „Heaven is my destination”. De az angol szó itt úticélrá utal. Most mi legyen? Ugorjunk még tovább, mondaná anakronisztikusan Pósalaki bácsi, hiszen másoknak is gondjuk a sorsuk mibenléte. Mintha Kertész sem tudna mit kezdjen vele. Olyannak érzi magát, mint akinek nincs sorsa. Dehát minden élő embernek van sorsa. Az viszont valóságos lehet, hogy valaki úgy érzi, hogy megfosztották élete céljától. Rab lett, és el fogják pusztítani. A körülmények folytán csak áldozat lehet belőle. Jézus az örömről beszélt, mivel úgy tudta, hogy az Atyához megy. Aztán magára maradt, és kiszakadt belőle a fájdalom kiáltása.

Tessék figyelni, Bulányiról is van szó. Vagy most igazában csak róla. Hol van Isten Országja, ha a világ végéig harc és rablás és gyilkosság folyik? Hogyan látta hetven év után az egykori egyetemi lelkész Isten Országának történelmi kilátásait? Több esélyt adott neki, mint Loisy abbé? Érezte, hogy cselekvésében borotvaélen táncol, kipróbálta a helyzetet, amikor a megvalósult

egyház vezetői látszottak teljesen elítélni őt? Köztünk van az Ország, bennünk van az Ország, tőlünk függ az Ország? Rajtunk fordul az Ország? Mennyire? Képesek vagyunk megteremteni, lesz belőle valami? Magyar földön is? A Kárpát-medencében is? Ma is, vagy inkább holnap is? És akkor érdemes küzdeni érte? Hanák András *Gatsbyt* idézi: „Hajtjuk hajónkat előre, szemben az árral, hogy a végén mindig a múltba érkezzünk.” Valóban?

Remény és reménytelenség között élünk. *Gabriel Péri* francia ellenálló volt, kivégezték, de azt mondta, hogy ha újra kellene csinálni, ugyanazt az utat járná. Bulányi sem tudott mást tenni, mint járni ugyanazt az Utat, amelyet hivatásának tekintett. Ha kilencedik évtizedemben leírom ezt a mondatot, akkor az elfogulatlan szemlélő meggyőződhetett arról, hogy alaposan meg gondoltam, hogyan látom Bulányi felfogását. Isten becsületét védte minden időben, vallási és civil proféták ígéretései között. Indulásakor megszabadult a szalonkereszténységtől, elutasította az erőszakos „megoldásokat”, élménnyé tette az evangéliumot, érzelmileg és értelmileg vallotta hitét, egyként vállalta a máglyafüst politikai és vallási kockázatát. És bár megdönthetetlen választ nem tudott vagy inkább nem akart adni a „nagy kérdésekre”, megmutatta, hogy a lehetséges választástól szép lesz az emberi élet. Nem a keresztre kell koncentrálni – ez Pál stílusa –, hanem az életre. Ebbe szépen belefért a szeretet himnuszának éneklése is.

Destins. Sorsok. Ide jutottam. A szeretet legyen a sorsunk.

Hátradülök a széken, és szememmel újra végigfutok a könyveken. Egy vékony kis könyv is ott van a polcon: *Die Minnesinger in Bildern*. Benne néhány sor: „Jóskának, a kevés és halk szavú fiúnak, s Katinak, emlékezésül, 1956. Karácsony. Atya.”

Írhatta volna, bár nem tette: A rettenthetetlen tanító, az előírászerű egyetemi lelkészből lett sorsot vállaló tanító, a cél felé erővel törekvő tanúságtevő, gondolkodásra nevelő idősebb társ, útítárs.

Van itt még egy harmadik vékony könyv: *The Old man and the Sea*, könyv az öreg halászról. *Mauriac* és *Hemingway* egyaránt Nobel-díjas. A Nobel-díjhoz nem kell vastag könyvet írni. Becsületesnek kell lenni, halászni kell, és ha veszni látszik a zsákmány, akkor is küzdeni kell. *Santiago* halász volt. Bulányi is halász volt. Öregem is. Akkor is, amikor a hitetlenség ragadozói csontig akarták rágni életművét. Amikor öngazolók tolokodtak előre Isten Országának építését állítva. *Santiago* már alszik, Bulányi úgyszintén. *Santiago* oroszlanokról álmodik, Bulányi az Országról. Egyre megy. *Santiago* sorsa a halak halászása, Bulányié az Ország ügye. Mindkettőjüknek volt célja, nem voltak sorstalanok. *Manolin* dolga pedig az, hogy megsirassa azt, aki veszteni látszott a ragadozókkal szemben, és majd követni próbálja az öreget.

Ülök a könyveim előtt, és belátom, hogy kár lett volna életrajz írását megkísérelni. Ott van Bulányi Naplója és az „Aki dudás akar lenni” című folytatásos írás. Pontosabbat, hitelesebbet, tényfeltáróbbat nem tudok elképzelni. Gondolkodom az elmúlt évtizedek tapasztalatain, és örülök, hogy valamikor „kapcsos könyv” írására biztattam a szerzőt.

Az út végét még nem látta senki. Nem tudom, mi a sorsom. Talányos leszek. A sorsom az, hogy megtegyem a következő lépést. Ami a holnap gondja lesz. Merre menjek? *Gide* szerint: a lejtőt kell követni, csak

mindig felfelé. Bár tudom, hogy *Mauriac* Bordeaux-környéki világa nem ad okot optimizmusra, bár ismerem *Gatsby* szélmalomharcra emlékeztető sorait, bár fel tudom idézni Máté evangéliumából az utolsó időket megjósoló, lehangelő szakaszokat, mégsem tudom követni a Vadállat világát. Bulányi sem tudta.

Agnoszticizmus? Ha így van, akkor ez csak az „egyetemi lelkész” korai éleslátását bizonyítja.

Merza József

(2015)

Bulányi György öröksége

Az építészeti tervezésben legjobban a vidéki utakat kedvelem. Kiszabadulni a főváros vagy a saját szűkebb milióm fojtogató, pénzért taposó, lökdösődő érdekek mentén szabdalt világából. Menni fel a kedvenc nógrádi tájra, s ha csak az autó ablakából is, de átélni a pannon táj Isten simogató keze által teremtett világát, az emberi léptéket, a völgyekben szelíden megbúvó falvakat, a napsütötte domboldalakra felkúszó erdőket. Gyönyörű napsütés volt. Az erdőkön már megjelentek a kora őszi színei: a barnák, a bíborok. Indián nyár van. Mondhatjuk magyarosan is: vénasszonyok nyara. Hiszen immár a kilencedik hónap a tizenkettőből, eltelt az év háromnegyede. S ha az emberi élet mondjuk 80 év, a 60 körüli évek átszámolva az élet indián nyarai. A gyümölcsök, a fények, a színka-alkád, a megnyugvás ideje ez. S itt a Bokor 65 éve is. A Bokor indián nyara? Már minden működik? Már csak a termést kell leszedni, és begyűjteni télire?

Mi meg azt éljük meg – Tarnai Imre bácsi temetési beszédének hangjait visszhangozva –, hogy kihunyt egy fáklya, és eljött árvaságunk időszaka. Nem termésbetakarítás van, hanem kérdések: Ültetni kellene, valami újat, valami mást? De mit, mikor, kivel, kinek? És már mi is éljük saját indián nyarunkat, már nem vágyunk nagy dolgokra, csak élni az élet apró örömeit, szellemiekben, személyekben, lelkiekben. A Bokor indián nyara is itt van, érezzük magunkban. Jó lenne ülni egy kandalló mellett, valami könyvet nézegetni. És itt van egy könyv, amelyet előbb-utóbb ki kell nyitnunk, szembesülnünk kell igazságaival és fel-szólításaival. A könyv címe: Bulányi György öröksége. Mindegyikünk kezében – bár ugyanaz a cím – kicsit más a könyv. Hiszen más emlékek, érzelmek, gondolati összecsengések vagy elutasítások formáltak bennünk. De itt a Bokorban mindannyiunknak van egy könyve, kinek rongyosra olvasott,

kinek aranykötésű, vékony vagy vastag, megkönnyezett vagy ceruzás jegyzetekkel minduntalan kijavított. Kinyitom ezt a könyvet, a magamét.

Gyurka bácsit Pécelen láttam először. Az első benyomásom az volt, hogy sokkal öregebbnek gondoltam. Alkata sem volt parancsoló, inkább jovialis, barátságos. Örültem, hogy akkor úgy láttam, fiatal, és még sokáig velünk lesz. És így is volt. 91 év. Amikor született, kunbélák harsogtak a rádióban, nem volt tv, alig-alig telefon és autó.

Gyuri és Gabi kipakolta a rendházi szobát: könyvek, papírok, személynépek. „Látjátok, testvérek, ennyi az élet” – énekeljük egy-egy temetésen. A ruhák a karitászsba, esetleg a kukába. „Látjátok, testvérek, ennyi az élet.” „Autóra hordják mindenem ...” – éneklő a kortárs, egészen máshonnan jött és máshova tartott Cseh Tamás. Ráírjuk a dobzra: Bulányi György. Könyvek K-tól L-ig, majd így tovább. Ez van. Kihunyt egy fáklya. Azt hiszem, túl vagyunk a szomorúkodáson. Lássuk hát ezt az örökséget!

Gyurka bácsi élete nyitott könyv az öt megismerni akaró ember számára. Túl a tudományos és kifejezetten a teológia témakörébe tartozó munkáin, megírta önéletrajzát, majd folyamatosan publikálta naplóját, amelyben a rendszerváltás utáni évek minden eseményét a jézusi örökség mérlegére tette. De nemcsak kifelé írta, hanem befelé is, így tele van érzellemmel, kereséssel, vívódásokkal, emberi arccal. Ezért öröksége sem fiókba elzárt hétpecsétes titok, amit majd egyszer nyilvánosságra lehet hozni, mint a számos egyházi vagy állami aktát, ügyet, alkut. Talán lehetne őt röviden így jellemezni: alkuk és titkok nélküli ember volt. És az örökség számbavételekor is ez az első aján-dék.

Az első ajándék: embernek lenni

Embernek maradni a kimondott szavak hűségében. Hűségnek lenni a tanítványsághoz, a kezdeti

nagy döntésekhez, a megismert igazságokhoz. Bár ezek az igazságok kezdetben a múlt század első felének egyházi elvárásai voltak, és kívülről helyeződtek rá, de nem választotta a könnyebb utat. Harcos volt és engedelmes, hajlandó volt egy ügyre rátenni az életét. A börtön után a keserű tapasztalatok által belátta: nem ahhoz kell hűségnek lenni, ami külső elvárás – és aminek nem szabad, sőt bűn elvtelenül engedelmeskedni –, hanem ahhoz, ami belülről bontakozik ki az emberben. A kontrollált lelkiismeret szavához. Ez a belső önépítési út sokkal teljesebb végeredményt hozott: hűséget és az elvei melletti megingathatatlanságot. Így, bár állt a rákosista vérbírók és a mai pápa inkvizíciója előtt is, mégis önmaga maradt.

Ember maradt abban is, hogy vallotta: a gondolkodás és az akarat belső törvényszerűségei teszik képessé az embert nagy teljesítményekre. Ha hozzá akarsz szólni tudományos eredményekhez, bizony tudj nyelveket, ismerd a szakirodalmat, és ne csak saját szűk szempontjaidat nézd! Ne négy elolvasott könyvből írd egy ötödiket, ne kössék gondolkodásodat ki tudja, milyen érdekek (fizetések, rangok) mentén húzóerővonalak! Légy alapos, megfontolt, magyarán: bölcs, eredeti, a Logosz ember! S ha vallásos vagy, vagy idealista, méríts a másik dimenzió forrásaiból is! Az ember test, lélek és szellem. Először a szellemet vágtuk le magunkról, majd a lelket is. Mára már látjuk, hogy a test mint az emberi lét mai maradéka milyen világot teremt: pusztít vágyaival és önzéseivel.

Ember maradt abban is, hogy nem elefántcsonttoronyban üldögélő szobatudós volt, hanem szállító-munkásként vagy tanárként, apostolként az emberek között élt, látta a mezítlábas ember mindennapi gondjait és életét. És párhuzamot vont Jézus mezítlábasával. Ezek a személynépek tapasztalatok rádöbbenették arra, hogy Isten világa nem lehet a tanultak és gazdagok, a bennfentesek és hívők világa, hogy Isten nem